

ЛУТФИЙ ЛИРИКАСИДА БАДИИЙ ТАСВИР ВОСИТАЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Назарова Гулираъно Фахриддин қизи
ЎзЖДТУ халқаро журналистика факултети
1-босқич талабаси
Е-маил: назаровагулирано529@gmail.com
Тел: +998957880398

Аннотация: ушбу мақолада Лутфий ижодида кўп учрайдиган бадий тасвир воситалари ҳақида сўз юритилган. Шоир ижодидан мисоллар келтириш орқали талмех, тазод, ирсоли масал, хусни таълил, муболаға каби шеърӣ санъатлар таҳлилга тортилган. Ғазал байтларидаги санъатлар қандай вазифа бажарганлиги атрофлича ўрганилган.

Калит сўзлар: тазод, санъат, талмех, ирсоли масал, ғазал, хусни таълил, муболаға.

Абстракт: тҳис артисле талкс абуот артистис имаге тоолс тҳат аре офтен фоунд ин Лутфийъс шорк. Поетис арц суч ас талмех, тазад, ирсоли масал, хусни талил, анд ехаггератион аре анализед бй гивинг ехамплес фром тхе поетъс шорк. Тхе фунстион оф арц ин гҳазал версес ҳас беен тҳороутгҳлӣ студиед.

Key words тазад, арт, талмех, ирсали масал, гҳазал, хусни талил, ехаггератион.

Замонасининг маликул-каломи – сўз мулкининг султони фахрий унвонига муносиб кўрилган, Фирдавсий, Низомий, Анварий, Саъдий, Хожа Ҳофиз сингари буюк форс-тожик адабиёти дарғалари қаторидан фахрли ўрин егаллаган. Мавлоно Лутфий ўзбек мумтоз адабиётининг таниқли намояндаларидан биридир. Лутфий туркий тилдаги шеърларини жамлаб, девон тартиб берган. Алишер Навоий шоирнинг “туркча девони ҳам машҳурдир”, – дея таъкидлайди. Шоир девонларининг бир неча кўлэзма нусхалари бизгача етиб келган. Бизгача шоирнинг 16–20-асрлар мобайнида кўчирилган туркий девонининг 33 кўлэзма нусхаси етиб келган бўлиб, улар Тошкент, Душанба, Истанбул, Техрон, Лондон, Париж, Санкт-Петербург кутубхоналари ва кўлэзма фондларида сақланади.

Лутфий шеърларида бир қанча бадий тасвир воситалари учрайди, жумладан: тазод, талмех, хусни таълил, муболаға, ирсоли масал кабилар.

Тазод шарқ мумтоз адабиётида кенг қўлланилган усул бўлиб, бир-бирига зид нарса ва ҳодисаларни юзлаштириш демакдир. (А.Ҳожаҳмедов. Мумтоз бадийят малоҳати. Шарқ, 1999, 55-бет.) Лекин яна шу қарама-қарши кўйилган нарса ва ҳодисалар айна вақтда ўзаро узвий боғланган бўлади.

Адамдин емди сенингтег вужуда қайда келур,
Ўлар тирик сени кўрса, ва ле ўлик тирилур.

Лутфий халқ орасидаги яхши нарсани мақтаганда “ўликни тирилтиради” деган таъбири асосида тазод яратган. Ёрдаги ҳусн-қомад шу даражадаки, у ўликка жон бағишлайди, уни кўрган тириклар еса ўлади. Ўлиш ва тирилиш, ўлик ва тирик қарама- қарши тушунчалардир. Аммо бу ҳодисаларнинг биргина сабабчиси – маъшуқадир. Мумтоз шоирларимиз ва хусусан Лутфий ижодида тазод етакчи бадий воситалардан бири сифатида ўринли қўлланилган.

Дунё гўзалига аталган муҳаббат қўшиқларини куйлашда маъно ва шакл бирлиги учун курашган шоир ўз мақсадини ёритишда бошқа бадий воситалар қаторида тазоддан ҳам фойдаланади.

Хорлик ҳаддин ошурманг, чунки иззат йўлдадур,
Отингиз наълинда бизни ҳоки роҳ айлаб ўтунг. (132)

Юқоридаги мисолларда “вафо”га “жафо”, “хорлик” ва “иззат” қарама-қарши қўйилиб, тазод усули ишлатилган. Хўрланган ошиқ ёрнинг жафолари ҳаддан ошганлигидан шикоят қилиб, суюкли ёрдан иззат ва вафо қилишини сўрайди.

Талмеҳ – арабча яшин чақнаши, кўз қирини ташлаш, ялт етиб қараш деган маъноларни ифодалайдиган сўздир. (А.Ҳожиаҳмедов. Мумтоз бадиият малоҳати. Шарқ, 1999, 68-бет.) Талмеҳ – мумтоз шеъриятда кенг қўлланилган маънавий санъатларнинг энг характерлиларидан бири бўлиб, Лутфий ижодиётида ҳам маълум ўрин егаллайди.

У истиора, ташбеҳ каби санъатлардан фарқли ўлароқ, ижодкорга тарихий ё афсонавий воқеаларга, масаллар, машҳур асарлар ва қаҳрамонлар образига ишора қилиш ва шу йўл билан ўз фикрини можаз ҳолда кучайтириш учун имконият беради.

Масалан, Лутфий қуйидаги байтда Юсуф қиссасига шаъма қилади:
Яқуб бикин кўп йиғидин қолмади сенсиз
Нури басарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.

Бир жузвки Юсуфга тегиб ерди, чу борди,
Онинг учун ул ҳам сенга мерос қолибту.

Ушбу байтнинг мазмуни ғазал билан тўла таниш бўлган ўқувчига тушунарли бўлади. Афсонага кўра, Юсуф жуда гўзал бўлган. зулайҳо Юсуфнинг ўтар йўлига чайла қуриб унга муштоқ бўлиб турган бир пайтда, Юсуф хуснига мағрурланиб, унга бокмай ўтади. Шеъриятда кўпинча, ҳусн – чирой камолоти намунаси сифатида Юсуф еса олинади. Бизнинг мисолимизда шоир айтмоқчики, Юсуфнинг ҳусни маъшуқанинг ҳуснининг ўндан бирига тенг холос, яъни ҳусн – малоҳат ўн бўлакка бўлиниб, ўндан тўққиз улуши маъшуқага

берилган, бир бўлаги еса Юсуфга. Юсуфдан кейин,хатто ундаги хусни-малоҳат ҳам энди маъшуқага мерос қолган.

Хусни таълил (хусни-кўрк, чирой; таълил – асослаш, исбот, важ) истилоҳи араб тилидан олинган бўлиб,асослаш кўрки ёки чиройли асослаш деган маънони беради. (А.Ҳожиаҳмедов. Мумтоз бадиият малоҳати. Шарқ, 1999, 73-бет.)

Лутфий қуйидаги байтни яратишда хусни таълилга мурожаат қилар экан, бир фактни келтириб,уни мутлақо даҳли бўлмаган бирор ҳодиса билан далиллаштиради:

Оғзинг сифатин қилурда хома

Кўп тотлиғ учун ёрилди тили.

Бошқача қилиб айтганда, хома (қалам) оғзинг васфини ёзаётган еди, оғзингнинг ширинлигидан қаламнинг тили ёрилди демокчи бўлади шоир. Бу байт ширинлик ҳақида гап кетганда ишлатиладиган халқ ибораси (тилни ёрадия) сингдирилган:

Занбури асал оғзи тўла шахд еканиндан,

Ирнингни кўриб, бемаза деб, бол тўкубдур.

Ёр лабининг таъмидан воқиф бўлган болари “менинг асалим ширин емас экан” деб ўз оғзидаги болини тўккан.

Муболаға – нарса ёки ҳодисага хос хусусиятни ошириб, маҳоват қилиб тасвирлаш. Муболаға образни бўрттиришга ва шу йўл билан асарнинг тасвир кучини оширишга хизмат қилади. (А.Ҳожиаҳмедов. Мумтоз бадиият малоҳати. Шарқ, 1999, 84-бет.)

Лутфий ғазалларида биз муболағанинг турли хилларини кўраимиз.

Муболаға образни бўрттиришга ва шу йўл билан асарнинг таъсир кучини оширишга хизмат қилади. Шоир маъшуқага қараб “Агар сенинг кўнглинг тошдан ҳам қаттиқ бўлсада, менинг оҳимдан ериб кетади, чунки оҳим тоғни ҳам еритади, сенинг кўнглингга ҳар бир кун таъсир қилиши бегумон” деб, ёрни инсофга чақиради:

Тоғни еритур оҳим асар қилғуси бир кун,

Кўнглинг неча кун бўлса темур, тош дағи пўлод.

Ирсоли масалнинг луғавий маъноси мақол келтириш бўлиб, бирор муҳокама ва мулоҳазани мақол билан тасдиқлаш усулидир. (А.Ҳожиаҳмедов. Мумтоз бадиият малоҳати. Шарқ, 1999, 88-бет.)

Лутфийнинг “Аёкиннга тушар ҳар лаҳза гису” мисраси билан бошланадиган ғазали бошдан-оёқ тамсилдан фойдаланиш намунаси ҳисобланади.

Аёкиннга тушар ҳар лаҳза гису, Масалдурким: “Чароғ туби қаронғу”

Бу ғазалда халқ мақоллари ва ҳикматларидан шоир моҳирона фойдаланган:чироқ таги қаронғу,ёки чироқ нури тагига тушмас, оққан ариққа оқар сув, киши кўзи тарози,хинди қон кўрса кўрқат (тожикча аквиваленти ҳам

бор:ҳинду хун дид-бу мақол Бухоро тожиклари тилида асосан қўлланади), санъаткор асарда қўллаган мақолини фақат тасдиқлаб, маъқуллаб қолмасдан, балки зикр етган мақолига ўзининг турли туман муносабатини ҳам билдириши мумкин.

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, Лутфий ижодида бир қанча бадиий санъатлар қўлланган бўлиб, ҳар бир тасвир воситаси ғазални жозибадор бўлишига, турли маънолар ва вазифалар касб етишига ёрдам берган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Лутфий. Сенсан севарим. –Тошкент: Фан, 1987.
2. Исҳоқов Й. “Гул ва Наврўз”нинг муаллифи Лутфийми? Ўзбек тили ва адабиёти, 1972, 1-сон.
3. Исҳоқов Й. Навоий поетикаси. –Тошкент, Фан, 1983.
4. Исҳоқов Й. Сўз санъати сўзлиги. –Тошкент: Зарқалам, 2006.
5. Ҳожиаҳмедов А. Мумтоз бадиият малоҳати. –Тошкент: Шарқ, 1999.
6. Ҳамидов З. Навоий бадиий санъатлари.–Тошкент:Университет,2001.
7. Ҳайитметов А. Навоийхонлик суҳбатлари. –Тошкент, Фан, 1993.